

Historia koszar kawaleryjskich przy Łazienkach Warszawskich w latach 1918–1945

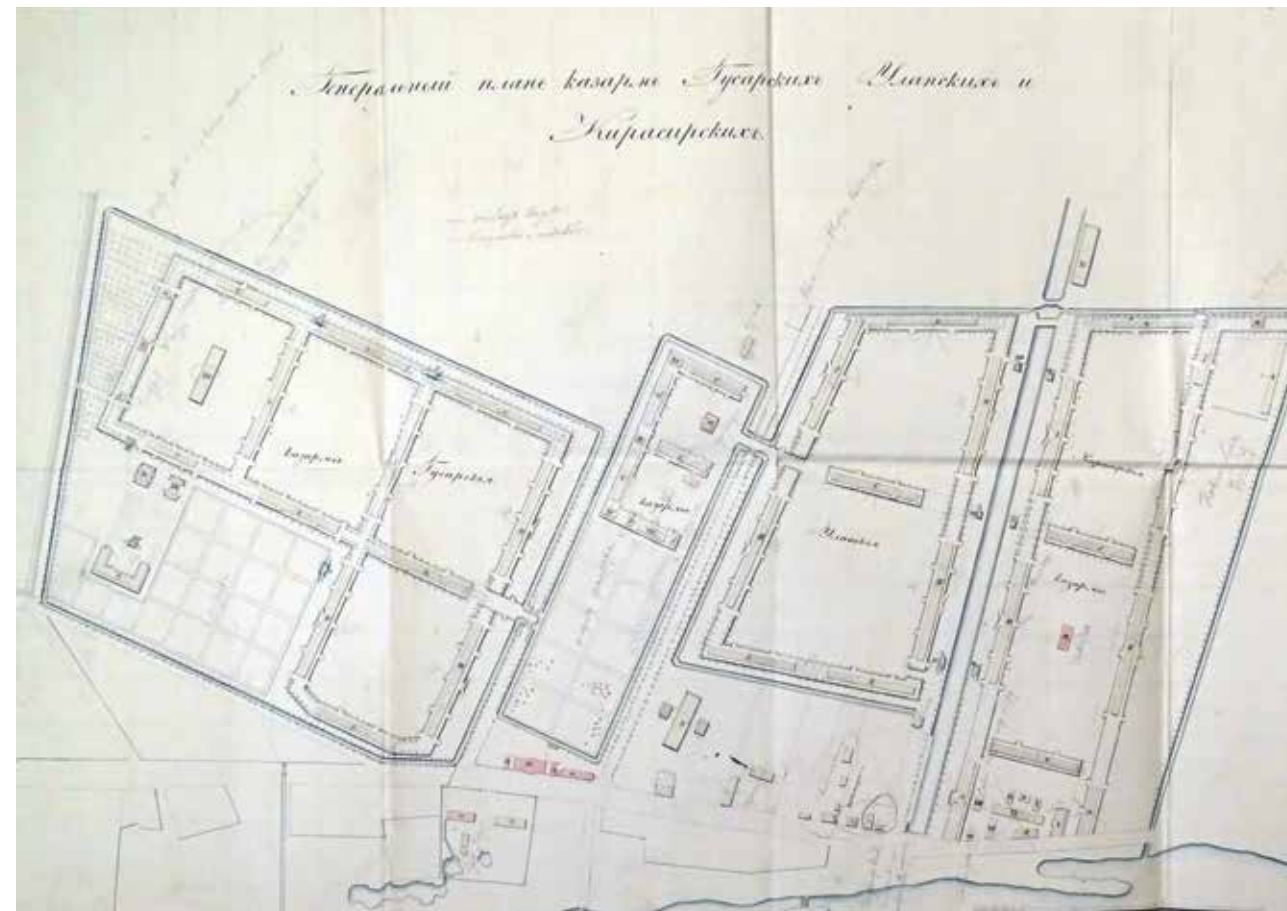
WERONIKA CHRÓSŃNY
WOJEWÓDZKI URZĄD OCHRONY ZABYTKÓW
W WARSZAWIE

W warszawskim garnizonie w ciągu prawie 300-letniej historii mieściło się wiele obiektów wojskowych, w tym ponad dwadzieścia różnego rodzaju skupisk koszar, które służyły kwaterunkowi oddziałów stacjonujących w stolicy. Jednym z takich zespołów były trzy założenia koszar kawaleryjskich, wybudowanych w okolicy Łazienek Warszawskich najprawdopodobniej z rozkazu wielkiego księcia Konstantego, który zamieszkiwał w pobliskim Belwederze. Książę chciał mieć w pobliżu wierne sobie jednostki kawalerii. Pierwsze z koszar – kirasjerskie – wybudowano i oddano do użytku ok. 1820 r. Prace przy kolejnym założeniu – koszarach ułańskich – trwały od ok. 1821 do 1825 r. Ostatnie – koszary huzarskie – wybudowano i wykończono jeszcze przed wybuchem Powstania Listopadowego w roku 1830 (il. 1). Architektem odpowiedzialnym za rozplanowanie oraz szatę architektoniczną był Wilhelm Henryk Minter¹. Większość z zabudowań była drewniana, a wystawiono tylko dwa muryne pawilony służące za magazyny,

¹ S.T. Jaroszewski, A. Rottermund, *Jakub Hempel, Fryderyk Albert Lessel, Henryk Ittar, Wilhelm Minter. Architekci polskiego klasycyzmu*, Warszawa 1974, s. 185.

a także okazały dom i stajnię dla dowódcy Lejbgwardii Ułanów. Do roku 1914 w koszarach stacjonowały carskie pułki kawalerii. Sukcesywnie wymieniano też dawną zabudowę na nowe, murowane koszary. W czasie I wojny światowej na swoje potrzeby budynki przejęło wojsko niemieckie, prowadząc zarazem inwentaryzację istniejących budowli. W roku 1918 koszary przejęło Wojsko Polskie.

W czasie kwerendy archiwalnej nie zostały odnalezione dokumenty, które by pokazywały, w jakim stanie znajdowały się koszary kawaleryjskie przy Łazienkach po I wojnie światowej. Ogólny stan zachowania większości wojskowej bazy kwaterunkowej na terenie Rzeczypospolitej był bardzo zły. Wskutek walk duża część budynków była mniej lub bardziej zniszczona, a brak funduszy i remontów przez cztery wojenne lata pogarszał sytuację zabudowań. Dodatkowo należy zauważyć ważny fakt, że młode państwo polskie, uwikłane w obronę granic na wschodzie, nie mogło wydatkować odpowiedniej ilości funduszy na potrzebne prace remontowe, a rotacje oddziałów stacjonujących w koszarach, tj. brak jednego, odpowiedzialnego gospodarza, nie pozwalały na utrzymywanie budynków w należytym stanie. Pomiędzy rokiem 1918 a 1921 prace budowlane w koszarach były nakierowane na doraźne zaspokojenie potrzeb kwaterujących

1. Plan pierwszego założenia koszar kawaleryjskich.
Centralne Archiwum Wojskowe, sygn. I.371.1.411

oddziałów w najbardziej niezbędnym zakresie i tylko tam, gdzie pozwalały na to działania wojenne. Ponadto rozpoczęto pierwsze prace inwentaryzacyjne budowli wojskowych². Intensyfikacja remontów i budów nastąpiła dopiero po 1921 r., kiedy to w Polsce ustabilizowała się sytuacja wojenno-polityczna, a w garnizonach zaczęły na stałe kwaterować poszczególne oddziały. Zważywszy na powyższą sytuację, można przyjąć, że podobny los spotkał koszary kawalerii przy Łazienkach – najpewniej nie prowadzono w nich żadnych konkretnych prac, a do zachowanych archiwaliów z tego najwcześniejszego okresu istnienia II Rzeczypospolitej można zaliczyć jedynie rzut inwentaryzacyjny budynku

² A. Król, *Budownictwo Wojskowe 1918–1935*, t. 1, Warszawa 1936, s. 147.

kinematografu³, rzut i przekroje drewnianego budynku mieszkalnego nr 71⁴ oraz budynku nr 60, mieszczącego kuźnię⁵, wszystkie znajdujące się na terenie koszar huzarskich, a także inwentaryzację przykoszarowych placów ćwiczeń⁶. Ponadto wszystkie budynki na terenie całego kompleksu koszar zyskały nową numerację. Wspomniane dokumenty wskazują nam jedynie, jakie jednostki stacjonowały w koszarach w tym okresie, a były to:

³ Centralne Archiwum Wojskowe (dalej cyt. CAW), sygn. I.371.1.342, *Byłe koszary Huzarskie. Kinematograf. Bud. nr 59*.

⁴ CAW, sygn. I.371.1.342, *Budynek drewniany nr 71 w b. koszarach Huzarskich w Łazienkach*.

⁵ CAW, sygn. I.371.1.342, *Koszary Łazienkowskie w Warszawie. Budynek nr 60 (kuźnia)*.

⁶ CAW, sygn. I.371.1.410, *Szkic z pomiarem placu ćwiczeń i zbiórek dla 1 Dyonu Art. Kon. Łazienki; Plan placu Ćwiczeń w I Szwadronie Zapasowego Taboru; Szkic koszar Ułańskich. Szwadron zapas. 1 p. szwoleżerów*.

1 Dywizjon Artylerii Konnej, szwadron zapasowy 1 Pułku Szwoleżerów oraz 1 Szwadron Zapasowy Taborów, przy czym należy zauważyć, że były to jednostki tyłowe, które miały przede wszystkim za zadanie szkolenie nowych rekrutów i wysyłanie uzupełnień do swoich macierzystych oddziałów walczących na froncie. W tym miejscu warto również odnotować, że pod względem ewidencyjnym i wyszkoleniowym do Szwadronu Zapasowego 1 Pułku Szwoleżerów był przypisany Szwadron Przyboczny Naczelnego Wodza i Naczelnika Państwa, czyli oddział, którego zadaniem była ochrona naczelnika państwa, a później prezydenta, oraz pełnienie funkcji reprezentacyjnych. Szwadron Przyboczny stacjonował w koszarach huzarskich aż do 1926 r., kiedy to został wcielony w strukturę 1 Pułku Szwoleżerów jako 2 Szwadron⁷ (il. 2).

Po zakończeniu działań wojennych, w maju 1921 r. do Warszawy przybył na stałe 1 Pułk Szwoleżerów Józefa Piłsudskiego. Pierwszym pokojowym garnizonem pułku był Chełm, a poszczególne szwadrony formowane były również we Włodawie i Hrubieszowie⁸. Zważywszy na to, że kadra pułku była ściśle związana z Piłsudskim, a i sam Marszałek był szefem honorowym pułku, zakwaterowanie szwoleżerów w stolicy było swoistym wyróżnieniem, ale mogło mieć również przyczynki polityczne, gdyż jak pokazała historia pięć lat później, w czasie przewrotu majowego pułk wiernie stanął po stronie swojego szefa.

Szwadrony pułku zajęły cały kompleks koszar ułańskich po obydwu stronach Agrykoli, przemianowanej później na ul. Szwoleżerów. W tym samym roku

7 *Wielka Księga Kawalerii Polskiej*, t. 46: *Szwadrony Przyboczne 1919-1926*, red. K. Mijakowski, P. Rożdżestwieński, Warszawa 2012, s. 20-23.

8 *Wielka Księga Kawalerii Polskiej*, t. 1: *1 Pułk Szwoleżerów*, red. K. Mijakowski, P. Rożdżestwieński, Warszawa 2012, s. 45.

rozpoczęły się pierwsze prace budowlane w kompleksie tutejszych koszar. Dawny budynek oficcerski nr 49 stojący na terenie koszar huzarskich zyskał nowy numer – 50. Został on również przejęty na rzecz Szkoły Głównej Sztabu Generalnego, w związku z czym planowano remont i powiększenie instalacji oświetleniowej⁹. W tym samym czasie planowano kolejny remont oświetlenia w budynku nr 59, tj. dawnym kinematografie, który według zachowanego projektu pełnił również funkcję laboratorium chemicznego¹⁰.

W roku 1923 do garnizonu warszawskiego przybyła na stałe kolejna wielka jednostka – 1 Dywizjon Artylerii Konnej, który został zakwaterowany w koszarach huzarskich. Wcześniej dywizjon stacjonował w Górze Kalwarii, w dawnych koszarach artylerii¹¹.

W rok po przybyciu do stolicy konnych artylerzystów w koszarach huzarskich dokonano remontu głównego budynku koszarowego nr 123, w którym kwaterował Szwadron Przyboczny Prezydenta Rzeczypospolitej (il. 3). Autorem przebudowy był wybitny architekt Kazimierz Tołłoczko, a sam remont miał na celu nie tylko poprawę warunków, ale również znaczącą zmianę szaty architektonicznej – eklektyczną surowość czerwonych, ceglanych elewacji zastąpiono modernistyczną prostotą poprzez rezygnację z detalu architektonicznego oraz jasność bijącą ze ścian, a sam architekt pisał o tym w ten sposób: „W miejsce szablonowej architektury ceglanej, rażącej niemile oko, powstają

9 CAW, sygn. I.371.1.342, *Projekt remontu i powiększenia urzędnia oświetlenia elektrycznego w bud. nr 50 w koszarach huzarskich w Łazienkach, zajętych przez Szkołę Sztabu Generalnego dla oficerów*.

10 CAW, sygn. I.371.1.342, *Koszary Łazienkowskie w Warszawie. Budynek nr 59. Projekt urzędnia oświetlenia elektrycznego i przetwornicy w Laboratorium Chemicznym*.

11 P. Zarzycki, *Zarys historii wojennej pułków Polski w Kampanii Wrześniowej. 1 Dywizjon Artylerii Konnej*, Pruszków 1999, s. 4.

2. Wyprowadzenie sztandaru Oddziału Przybocznego Prezydenta Rzeczypospolitej z budynku zajmowanego przez oddział, 7 VII 1926. Na odnowionej elewacji widać ślady kul – pozostałość po zakończonym przewrocie majowym i walkach z sąsiadującym 1 Pułkiem Szwoleżerów. Narodowe Archiwum Cyfrowe, sygn. 107-116-1

3. Przebudowany według projektu architekta Tołoczki budynek nr 50 w koszarach huzarskich. Narodowe Archiwum Cyfrowe, sygn. 107-956-1

budynki o wyrazie bardzo pogodnym, pociągającym dla żołnierza, który w służbie wojskowej nie powinien widzieć ciężkiej, koniecznej do przebycia pańszczyzny, lecz szkołę przygotowania do ewentualnej obrony kraju¹². Również w pierwszej połowie lat 20. XX w. w budynkach nr 6 i 36 na terenie koszar huzarskich prowadzono prace związane ze wstawianiem nowych okien i parapetów. Prace prowadziło Przedsiębiorstwo Remontowo-Budowlane Bolesław Mierzejewski¹³.

W roku 1926 okolice parku Łazienkowskiego, Belwederu i koszar kawalerii były niemymi świadkami walk przewrotu majowego. Koszary szwoleżerów,

czyli oddziału wiernego Marszałkowi, były swoistą „wyspą” w południowej części miasta, która opanowana była przez wojska rządowe. W związku z tym podjęto działania, które miały skutkować zdobyciem koszar¹⁴. Jak pisał w swoich wspomnieniach ppor. Józef Wilczyński, oficer Szwadronu Przybocznego Prezydenta Rzeczypospolitej, 13 maja otrzymał telefoniczny rozkaz obrony koszar huzarskich, w których kwaterowały oddziały wierne rządowi. Podporucznik zablokował wszystkie bramy wjazdowe, partery budynków obsadził swoimi ludźmi uzbrojonymi w granaty oraz karabinki, a na piętrach umieścił ręczne karabiny maszynowe oraz dwa ciężkie karabiny maszynowe. Po południu jego stanowiska zaczęła ostrzeliwać mieszana grupka złożona z wojskowych i cywilów, do których dołączyły się ckm-y rozmieszczone na terenie koszar

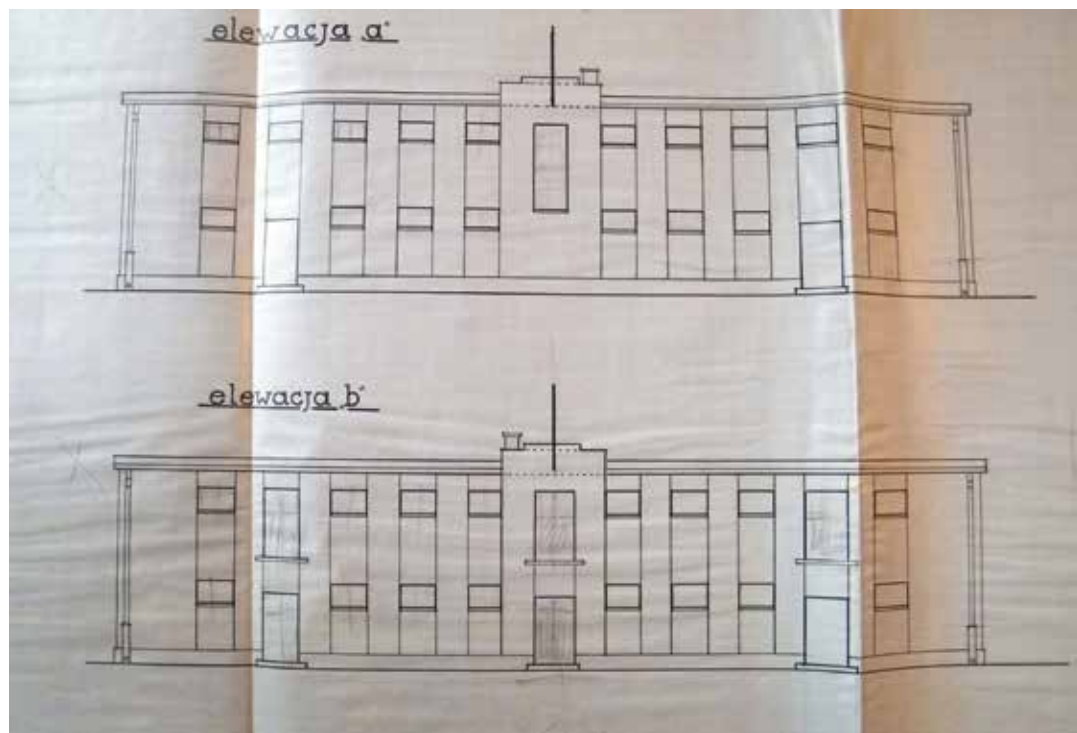
12 K. Tołoczko, *Domy profesorów Uniwersytetu przy ulicy Brzozowej i koszary Oddziału Przybocznego Prezydenta Rzeczypospolitej przy ulicy Huzarskiej*, „Architektura i Budownictwo” 1925, z. 3, s. 20.

13 CAW, sygn. I.371.1.323, *Rysunki wykonawcze robót w I d.a.k. Bud. 6, 50, 36, 39, 26*.

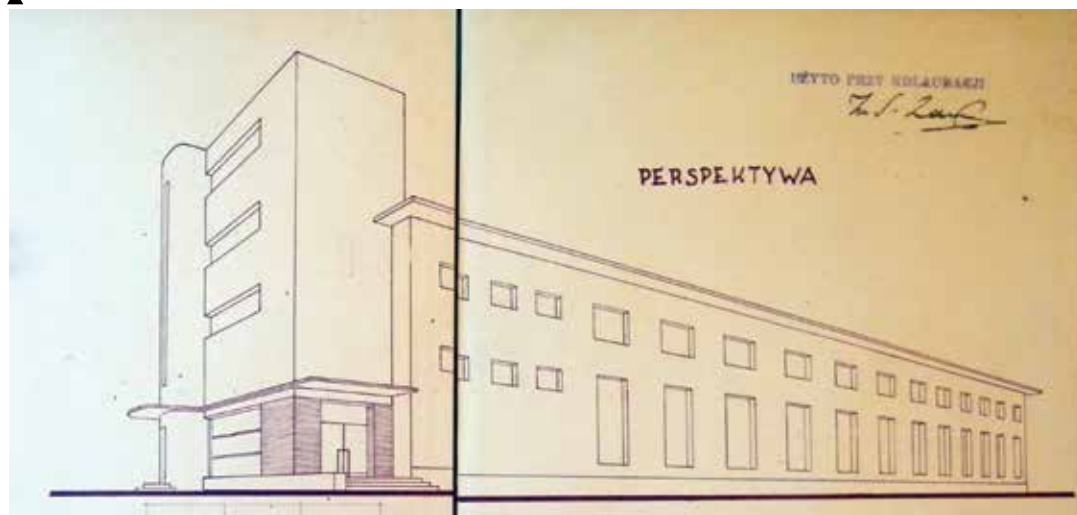
14 A. Czubiński, *Przewrót majowy 1926*, Warszawa 1989, s. 178-183.

4. Warta honorowa 1 Dywizjonu Artylerii Konnej przed pomnikiem gen. Bema przy ul. Huzarskiej, 1928 r. Narodowe Archiwum Cyfrowe, sygn. 107-172-7

5. Rysunki elewacji na projekcie magazynu MOB dla 1 Pułku Szwoleżerów. Centralne Archiwum Wojskowe, sygn. I.371.1.341

6. Rysunek dawnej kuchni żołnierskiej nr 80 w koszarach łańskich, przebudowanej na szpital i świetlicę żołnierską. Centralne Archiwum Wojskowe, sygn. I.371.1.342

szwoleżerskich. Noc przebiegła spokojnie, ale rankiem 14 maja lotnictwo zbombardowało zabudowania koszar łańskich. Jedna z bomb trafiła w kasyno podoficerskie, niszcząc meble i sprzęt kuchenny. Około piątej po południu rządowe oddziały pozostające w koszarach huzarskich przypuściły szturm na swoich sąsiadów, którego skutkiem było zdobycie koszar szwoleżerskich, które pozostały w rękach wojsk rządowych

do następnego ranka, kiedy to zostały opuszczone, ze względu na konieczność bezpośredniej obrony Belwederu¹⁵.

Jednym ze skutków przewrotu majowego było usunięcie wspomnianego już Szwadronu Przybocznego Prezydenta Rzeczypospolitej, który został wcielony

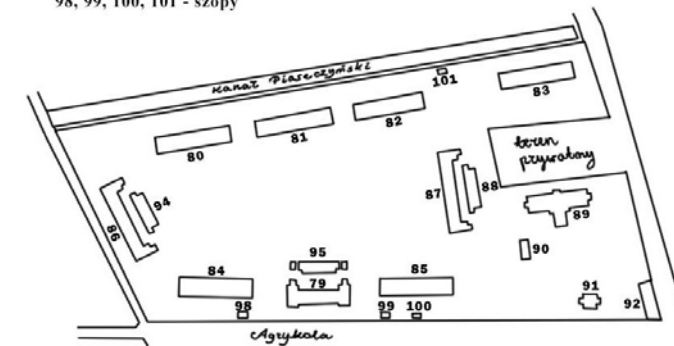
¹⁵ Przewrót majowy 1926, red. A. Adamczyk, Londyn-Piotrków Trybunalski 2003, s. 177-181.

w szeregach 1 Pułku Szwoleżerów jako drugi szwadron. Wobec powyższego faktu, 1 Dywizjon Artylerii Konnej przejął budynki nr 27, 28, 34, 35, 123, wartownię oraz połowę stajni nr 40 w koszarach huzarskich, które to wcześniej były miejscem zakwaterowania Szwadronu Przybocznego. Jednocześnie Dywizjon zdał do dyspozycji Ministerstwa Spraw Wojskowych budynki nr 29, 32, 37, 68 i 70. We wspomnianych budynkach zakwaterował się m.in. szwadron pionierów 2 Dywizji Kawalerii. Pomieszczenia zajmowane przez 1 i 2 baterię dywizjonu oraz stajnie i kuchnie były oceniane pod względem komfortu jako bardzo dobre. Gorsze warunki w postaci małych pomieszczeń, piętrowych łóżek i bliskości mieszkań podoficerskich posiadała 3 bateria i łączność. W tym samym roku 1 Dywizjon Artylerii Konnej oficjalnie uzyskał swojego patrona – generała Józefa Bema. Z tej okazji przy ul. Huzarskiej przed budynkiem nr 123 na podwójnym cokole ustawiono popiersie generała (il. 4). Autorem rzeźby był oficer dywizjonu – porucznik Bohdan Świącicki¹⁶. W roku 1926 dokonano także rozbiórki drewnianego pawilonu znajdującego się na terenie koszar kirasjerskich. Do rzutu i przekrojów rozbieranego pawilonu dołączono również mapkę, z której wynika, że w tamtym czasie Kanał Piaseczyński był nieuregulowany¹⁷ – rozlewał się w płytki, zabagniony stawik o nierównym brzegu, o czym wspominał Adam Królikiewicz, wybitny polski jeździec oraz oficer 1 Pułku Szwoleżerów. To właśnie przez zimną kąpiel w kanale padł ukochany koń Królikowicza, Jasiak. Wierzchowiec puszczany luzem po koszarach, w pewien grudniowy wieczór udał się na swoją ulubioną kąpiel, ale był już na tyle stary, że nie mógł wydostać się z zabagnionej wody. Rankiem został odnaleziony przez służbę stajenną, a pomimo najlepszej

¹⁶ P. Zarzycki, dz. cyt., s. 8-9.

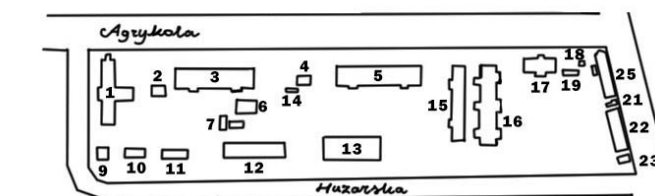
¹⁷ CAW, sygn. I.371.1.342, *Budynek 102a w Koszarach Kirasjerskich*.

Legenda:
80, 81, 82, 83, 84, 85, 92 - stajnie
79, 86, 87 - budynki koszarowe
94, 95 - kuchnie ze stolówkami
88 - budynek szpitala i świetlica żołnierska
89 - ujeżdżalnia
90 - areszt
91 - kościół pułkowy
98, 99, 100, 101 - szopy

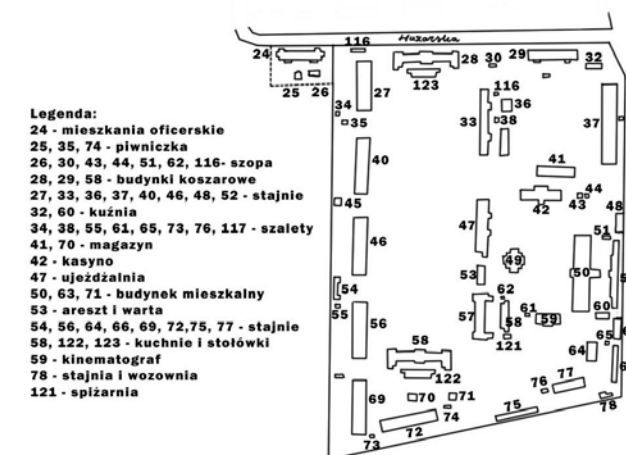

7. Plan Dużych Łańskich Koszar w drugiej połowie lat 30 XX w. Oprac. W. Chrósny

Legenda:
1 - lazaret koński
2 - magazyn
3, 5 - koszary
4, 22, 23 - budynki mieszkalne
6, 10, 12, 13 - stajnie
7 - piwniczka
9, 14, 19 - szopy
11 - kuźnia
15 - stajnia i wozownia
16 - mieszkania oficerskie
17 - kasyno
18 - lodownia
21 - kuchnia

8. Plan Małych Łańskich Koszar w drugiej połowie lat 30 XX w. Oprac. W. Chrósny

9. Plan koszar huzarskich w drugiej połowie lat 30 XX w. Oprac. W. Chrósny

opieki weterynaryjnej, zachorował na zapalenie płuc i padł 9 grudnia 1933 r.¹⁸

W roku 1927 pomiędzy dowództwem Referatu Zarządzania Nieruchomościami D.O.K. I a Marią Kozenas, właścicielką nieruchomości o numerze hipotecznym 3009, wcinającej się we wschodnią pierzeję zabudowań koszar ułańskich, trwały rozmowy o zamianie wspomnianego gruntu, który stanowił dość problematyczne sąsiedztwo. Najprawdopodobniej nie doszło do żadnego kompromisu, gdyż nieruchomość nr 3009 widnieje na zdjęciach lotniczych oraz mapach z drugiej połowy lat 30. jako wydzielona posiadłość¹⁹. W tym samym roku rozkazem Ministerstwa Spraw Wojskowych nr 8 z dnia 3 marca 1927 r., koszary huzarskie zyskały nazwę Koszar im. Gen. Józefa Bema, co było swoistym ukłonem w stronę stacjonującego tam 1 Dywizjonu Artylerii Konnej.

Rok 1928 przyniósł nowe prace w koszarach ułańskich. Przede wszystkim wybudowano nowe, żelbetowe ogrodzenie koszar od ul. Ułańskiej (Agrykoli), ciągnące się od wartowni w stronę ulicy Czerniakowskiej²⁰. Poza tym powzięto prace remontowe w budynku nr 95 (kuchni z łaźnią), mające na celu położenie instalacji elektrycznej oraz instalacji wodociągowej, wyburzenia niektórych ścian, wybudowanie nowych oraz budowę szybów kominowych²¹.

18 A. Królikiewicz, *Olimpijska szarża*, Kraków 1992, s. 55.

19 CAW, sygn. I.371.1.341, *Plan sytuacyjny nieruchomości o nr hip. 3009*.

20 CAW, sygn. I.371.1.342, *Projekt parkanu żel.-betowego, ulc. Ułańska, skala 1:10*.

21 CAW, sygn. I.371.1.341, *Projekt przebudowy budynku nr 95 – 1 Pułku Szwoleżerów im. J.P.*

10. Artylerzysta konny skacze przez przeszkodę na terenie koszar huzarskich. W tle dawny murowany pawilon z pierwszej połowy XIX w., rozebrany po 1945 r. Fot. N. Witczak-Witaczyński, Narodowe Archiwum Cyfrowe, sygn. 107-156-3

W 1930 r. dawny teren koszar kirasjerskich definitywnie stracił swoje kwaterunkowe funkcje, a na jego miejscu otwarto nowo wybudowany stadion należący do WKS Legia Warszawa. Tylko we wschodniej części dawnych koszar zachowało się kilka budynków użytkowanych przez 1 Pułk Szwoleżerów. Pomysły na zagospodarowanie terenu dawnych koszar kirasjerskich pojawiały się już na początku lat 20. XX w., a w 1924 r. Ministerstwo Spraw Wojskowych przekazało na rzecz klubu WKS Legia subwencję w wysokości 70 000 złotych, która miała być przeznaczona na budowę nowego obiektu sportowego. Pomimo dofinansowania w roku 1925 i 1926 nie przeprowadzono żadnych prac, co poskutkowało odebraniem praw Legii do administrowania terenem i groźbą zastąpienia przez konkurencyjną Lechię Warszawa. Taki obrót spraw zmusił klub do podjęcia inicjatywy, do odzyskania praw, a przede wszystkim wymusił postępy w procesie projektowania stadionu. W roku 1927 Legia przedstawiła projekt architektoniczny oraz rozpoczęła budowę kompleksu sportowego, w skład którego wchodził stadion z boiskiem i trybunami na 6000 widzów, tor kolarski, bieżnia oraz basen. Budowa obiektów opóźniła się przez szalejący kryzys gospodarczy, ale ostatecznie w czerwcu 1930 r. otwarto basen, a w sierpniu tego samego roku stadion²².

W dostępnych archiwaliach zachowało się bardzo mało dokumentów świadczących o remontach lub nowych budowlach z początku lat 30. Wiadomo, że ok. 1932 r. na terenie Małych Koszar Ułańskich wybudowano magazyn mobilizacyjny dla 1 Pułku Szwoleżerów²³. Taki sam magazyn

22 *Otwarcie nowego stadionu Legii Warszawa*, <http://muzhp.pl/pl/e/1696/otwarcie-nowego-stadionu-legii-warszawa> [dostęp 8 V 2018].

23 CAW, sygn. I.371.1.343, *Rysunki wykonawcze magazynu „mob” dla 1 p. szwoleżerów*.

wystawiono w południowej części koszar huzarskich²⁴ (il. 5).

Z dokumentacji pokontrolnej w 1 Dywizjonie Artylerii Konnej na rok 1933 możemy dowiedzieć się, że koszary huzarskie były utrzymane czysto i schludnie, pomimo nie najlepszego stanu zachowania. W złym stanie była m.in. sieć wodociągowa, a pęknięcia rur i wyciek wody spowodowały duże koszty naprawy. Dodatkowo dywizjon nie posiadał swojej własnej łaźni, w związku z czym kąpiele szeregowych odbywały się w łaźni 1 Pułku Szwoleżerów. Również możliwości magazynowe były niewystarczające i tylko spiętrzanie półek pozwalało na umieszczenie potrzebnych rzeczy. We wspomnianym okresie kwatermistrzostwo dywizjonu prowadziło szereg robót, takich jak: brukowanie dróg w obrębie koszar, budowę studni, budowę garażu i szopy na wozy oraz prace budowlane w kuchni żołnierskiej i prace wodno-kanalizacyjne w budynku mieszczącym dowództwo i 3 baterię. Ponadto zakupiono drzewka, krzewy i nasiona do ogrodu. Duże kontrowersje w czasie kontroli wywołała sprawa budowy nowej wartowni, do której to dowódca ppłk. dypl. Brzeszczyński ściągnął górali-budowniczych oraz materiał z Zakopanego. Budowa wartowni była przedmiotem rozmów pomiędzy ppłk. Brzeszczyńskim, a dowódcą Okręgu Korpusu nr I, gen. Wróblewskim, który niestety nie posiadał środków na sfinansowanie przedsięwzięcia, w związku z czym dowódca dywizjonu postanowił rozwiązać sprawę we własnym zakresie. Wybudowanie wartowni – „wizyterki” było konieczne ze względu na wprowadzenie instrukcji o ochronie tajemnicy wojskowej, gdyż w koszarach huzarskich stacjonowały trzy różne oddziały, rodziny oficerskie i podoficerskie, a liczba interesantów i odwiedzających była na tyle duża, że wartownicy nie byli w stanie wszystkich kontrolować. Okazja do budowy nadarzyła się, gdy

24 CAW, sygn. I.371.1.343, *Rysunki wykonawcze magazynu „mob” dla 1 d.a.k.*

1 Dywizjon Artylerii Konnej (dalej d.a.k.) powracał ze szkoły ognia w Czarnym Dunajcu. Budulec, robocizna, transport oraz strawne dla budowniczych-górali kalkulowało się połowę taniej, niż gdyby roboty wykonywała firma warszawska, w związku z czym do stolicy wraz z dywizjonem powracającym transportem kolejowym, na lorach pomiędzy armatami i wozami przyjechał materiał, a osobnym pociągiem pracownicy, którzy zbudowali wartownię²⁵.

Na terenie koszar huzarskich w roku 1933 odbyła się ważna uroczystość – piętnasta rocznica utworzenia artylerii konnej, w związku z czym postawiono tam pomnik Marszałka Józefa Piłsudskiego w formie dwóch cokołów połączonych poziomą belką, pod którą stała armatka artyleryjska. Na bokach cokołów były wmontowane tablice z nazwami pól bitewnych, na których walczyli konni artylerzyści²⁶.

W roku 1932 lub 1933 powzięto prace budowlane przy budynku nr 87 (koszarowiec) oraz 88 (kuchnia) na terenie Dużych Koszar Ułańskich. W koszarowcu prowadzono ogólne prace, takie jak wydzielenie nowych pomieszczeń, zamurowanie niepotrzebnych otworów drzwiowych, wymiana tynku oraz podłogi²⁷. W zbiorach CAW zachował się jeden projekt bez daty, zakładający otynkowanie i obrukowanie budynku. Być może powyższe prace przeprowadzono także przy okazji remontu wewnątrz budowl²⁸. Dawna kuchnia przeszła kapitalny remont, przy którym nadbudowano ją z przeznaczeniem na szpital i świetlicę dla pułku. Budynek zyskał nową, modernistyczną szatę architektoniczną. Prace przy przebudowie skończyły się w roku 1934,

25 CAW, I.300.16.505. *Korpus Kontrolerów, Kontrola w 1. Dywizjonie Artylerii Konnej*.

26 P. Zarzycki, dz. cyt., s. 10.

27 CAW, I.371.1.343, *Plan I-piętra bud. 87 w Koszarach 1 p. szwoleżerów w Warszawie*.

28 CAW, I.371.1.343, *Budynek nr 87 w 1 p. Szwoleżerów, Agrikola nr 4. Plan otynkowania bud. i obrukowania*.

a zostały wykonane przez Firmę Budowlaną inż. Podlecki Cz. Słobodziński W. i Ska²⁹ (il. 6).

W 1936 r. przeprowadzono remont budynku nr 105, leżącego we wschodniej części dawnych koszar kirasjerskich. Na początku lat 20. w budynku znajdowała się kuźnia i kołodziejnia. Niestety nie wiadomo, czy wspomniany remont miał tylko poprawić warunki w budynku, czy miał za zadanie przystosowanie budowli do innych funkcji³⁰.

W związku z reorganizacją ilości dywizjonów artylerii konnej i rozwiązaniem 12 d.a.k. do 1 d.a.k. w 1937 r. trafiła jedna z baterii rozwiązywanego dywizjonu. Wobec powyższego faktu na terenie koszar wybudowano nową działownię oraz wyremontowano jedną ze stajni³¹.

Pod koniec lat 30. ostatnie prace budowlane poświadczane przez zachowane dokumenty prowadzono w koszarach huzarskich w budynkach nr 29, 57, 68, 50, przystosowanych wcześniej dla Batalionu „Stołecznego”. Wiązały się one m.in. z rozszerzeniem sieci wodociągowej³². Przed wybuchem wojny wyregulowano także pobliski Kanał Piaseczyński, wzmacniając brzegi oraz tworząc geometryczny zbiornik wodny na zachodnim krańcu, tuż pod skarpą z Zamkiem Ujazdowskim³³. Plany koszar w drugiej połowie lat 30. przedstawione są na il. 7, 8 i 9.

29 CAW, I.371.1.343, *Projekt szpitala i świetlicy 1 p. szwoleżerów w Warszawie*.

30 CAW, sygn. I.371.1.343, *Budynek nr 105 na terenie 1 p. szwoleżerów*.

31 P. Zarzycki, dz. cyt., s. 8.

32 CAW, sygn. I.371.1.323, *Rysunki wykonawcze robót wykonanych przez firmę W. Kruszyński i Ska na terenie 1 d.a.k., w budynkach przystosowanych dla baonu stołecznego*.

33 W zbiorach CAW zachował się projekt regulacji kanału (sygn. I.371.1.412), prawdopodobnie datowany na 2 poł. lat 30. Regulacja w zakresie przedstawionym na planie nie została wykonana, ale fakt prac prowadzonych przy kanale potwierdzają przedwojenne zdjęcia lotnicze.

W sierpniu 1939 r. zarówno 1 d.a.k. jak i 1 p.szw. odbywały ćwiczenia na letnich manewrach w rejonie Łochowa. Pod koniec sierpnia obie jednostki zostały odwołane do Warszawy, aby przeprowadzić mobilizację. Działania mobilizacyjne przeszły bez większych przeszkód i kawalerzyści oraz konni artylerzyści wymaszerowali w rejon koncentracji całej Mazowieckiej Brygady Kawalerii, która jednoczyła również 7 Pułk Ułanów Lubelskich, 11 Pułk Ułanów Legionowych oraz 4 Pułk Strzelców Konnych Ziemi Łęczyckiej. Warszawskie koszary nie zostały zupełnie opuszczone, albowiem wszystkie pułki zostawiały pewną liczbę żołnierzy z zadaniem formowania np. szwadronów marszowych, które teoretycznie miały dołączać do głównych sił w trakcie walk. Ponadto w Koszarach Huzarskich ciągle stacjonował Batalion „Stołeczny”, który później obsadzał stanowiska obronne na północy Warszawy³⁴. Niestety brakuje relacji, co dokładnie działo się na terenie koszar w dniach 1–19 września, i informacji, czy zabudowania zostały uszkodzone w czasie walk. Koszary kawaleryjskie odegrały istotną rolę po 19 września. Tego dnia do Warszawy szarżą kawaleryjską przebił się 14 Pułk Ułanów Jazłowieckich, będący w składzie Grupy Operacyjnej Kawalerii gen. Romana Abrahama. Szarża Jazłowieckich Ułanów sparaliżowała planowane uderzenie niemieckie na główne siły Grupy Kawalerii gen. Abrahama, przez co w nocy z 19 na 20 września pozostałe pułki wchodzące w skład Grupy weszły do Stolicy i po dwudniowym popasie na terenie Centralnego Instytutu Wychowania Fizycznego cała kawaleria została skierowana w rejon Łazienek, gdzie dokonano reorganizacji pułków. Zarówno konie, jak i żołnierze znaleźli schronienie w zabudowaniach koszar

34 M. Porwit, *Obrona Warszawy. Wrzesień 1939*, Warszawa 1959, s. 43.

kawalerii i artylerii konnej, a rannych przeniesiono do pobliskiego Szpitala Ujazdowskiego³⁵. Po ogłoszeniu kapitulacji kawalerzyści rozpoczęli niszczenie i ukrywanie broni, której nie chcieli zdać Niemcom. Duże ilości różnego rodzaju uzbrojenia zakopywano na terenie parku Łazienkowskiego, a w gęste krzaki wprowadzano armatki przeciwpancerne, o czym wspominał Stanisław Grzesiuk³⁶. Pod koniec września polskie pułki opuściły koszary, udając się do niewoli. Dowództwo Armii Niemieckiej przeznaczyło dawne koszary polskich kawalerzystów i artylerzystów konnych na kwatery dla 10 Pułku Artylerii³⁷.

W roku 1944, w obliczu wybuchu Powstania Warszawskiego dowództwo Armii Krajowej planowało uderzyć na koszary szwoleżerów zajęte przez Niemców. 1 sierpnia o godzinie „W” atak przypuścił szwadron por. Aleksandra Tyszkiewicza ps. „Góral”. Natarcie wyszło z rejonu Stadionu Wojska Polskiego, ale wobec przeciwności sił niemieckich, było całkowicie nieudane. „Góral” wycofał się ze swoimi ludźmi w stronę Wilanowa z zamiarem przebicia się do Lasów Kabackich. Niestety oddział został zepchnięty na Sadybę, stracił jeden pluton i ostatecznie wrócił na Mokotów³⁸. W drugiej połowie sierpnia koszary szwoleżerów były zajęte przez baon piechoty i baon Mongołów w służbie niemieckiej³⁹. Wobec coraz bardziej skomplikowanej sytuacji i odcięcia Mokotowa

35 P. Rożdżestwieński, *Ułani Jazłowieccy 1939*, Warszawa 2007, s. 108.

36 S. Grzesiuk, *Boso, ale w ostrogach*, Warszawa 2018, s. 363.

37 „Wieczór Warszawski”, 4 XI 1939, nr 271, rok 12, s. 1, <https://polona.pl/item/wieczor-warszawski-r-12-nr-271-5-pazdziernika-1939,OTeWnZA0/0/> [dostęp 8 V 2018].

38 *Powstanie na Mokotowie: relacje dowódców*, red. J. Kłoczowski, Warszawa 2009, s. 63.

39 Tamże, s. 120.

powstańcze dowództwo planowało kolejny atak na koszary. Głównym efektem ataku miało być przełamanie pozycji nieprzyjaciela i połączenie Mokotowa ze Śródmieściem. Natarcie wyszło w nocy z 27 na 28 sierpnia. Głównymi celami były pobliski klasztor nazaretanek, Stacja Pomp oraz koszary. Atak na dwa pierwsze obiekty doszedł do skutku, ale został wyhamowany poprzez silny ogień niemiecki z rejonu koszar. Powstańcy, którzy doszli pod mury zabudowań koszar huzarskich, również zostali zatrzymani przez zmasowany ogień nieprzyjacielski. Wobec braku powodzenia i dużych strat ppłk Leon Faleński ps. „Gryf”⁴⁰ nakazał wycofanie się całości sił polskich na Górny Mokotów i zaprzestanie akcji zaczepnej⁴¹. Ataków nie ponawiano, natomiast Niemcy rozpoczęli bombardowanie Mokotowa, które spowodowało wielkie zniszczenia w zabudowaniach. Zarówno walki w czasie Powstania, jak i późniejsze w trakcie ofensywy Armii Czerwonej doprowadziły do znacznego zniszczenia koszar kawaleryjskich. Analizując zdjęcia lotnicze z roku 1945, można zobaczyć, że na terenie koszar ułańskich zostały doszczętnie zniszczone cztery stajnie, najstarsza stajnia z początku XIX w., ujeżdżalnia, jeden budynek koszarowy, lazaret weterynaryjny oraz kasyno oficerskie. Pozostałe budynki zostały mocno ostrzelane, a wskutek pożarów wypalona została więźba i połączenie dachowe. W dobrym stanie zachowały się jedynie: magazyn mobilizacyjny, dawny szpital i świetlica szwoleżerska, kościół oraz budynek Funduszu Kwaterunku Wojskowego znajdujący się na terenie Małych Koszar Ułańskich. Więcej szczęścia miały koszary huzarskie – tutaj doszczętnie zniszczony został zaledwie jeden budynek koszarowy⁴². Reszta zabudowań wyszła

40 L. Bartelski, *Mokotów 1944*, Warszawa 1986, s. 608.

41 *Powstanie na Mokotowie...*, dz. cyt., s. 85–87.

42 Zdjęcia lotnicze z 1945 r., <http://www.mapa.>

z wojennej zawieruchy w dobrym stanie, przez co zostały zajęte przez Ludowe Wojsko Polskie. Koszary ułańskie były systematycznie rozbierane – do ponownego użytku odbudowano zaledwie jeden budynek mieszkalny oraz zaadaptowano zachowane budowle. Niepowetowaną stratą było rozebranie najstarszych pawilonów magazynowych z lat 20. XIX w. (il.10), zachowanych w obydwu założeniach.

THE HISTORY OF CAVALRY BARRACKS NEAR THE ŁAZIENKI PARK IN WARSAW IN THE YEARS 1918–1945

WERONIKA CHRÓSŃNY

The article describes the history of cavalry barracks, located near the Royal Garden „Łazienki Warszawskie” in Warsaw in the years 1918–1939. The methodology used in the text, was based on an archival query, a library query, analysis of cartographic materials and aerial photographs. The author showed the history of cavalry barracks in Warsaw in which 1 Cavalry Regiment and 1 Squadron of Horse Artillery were stationed, emphasizing all spatial transformations that took place in the barracks before World War II. The article is the first to describe in greater detail the history of these military buildings.

um.warszawa.pl/mapaApp1/mapa?service=mapa_historyczna [dostęp 4 VII 2018].